
КРАМАРЕНКО А.М.,
доктор педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
початкової освіти, Бердянський
державний педагогічний
університет, м. Бердянськ

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНОГО МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: АУДИТОРНА РОБОТА

У статті розглядається питання формування еколого орієнтованого майбутнього фахівця початкової освіти у контексті позааудиторної роботи. Автор пропонує форми та методи, які сприяють підвищенню ефективності даного процесу та є складовими структурно-функціональної моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Значна увага приділяється не лише традиційним, а й нетрадиційним методам та формам у процесі професійної діяльності викладача.

Ключові слова: екологічні цінності майбутніх учителів початкової школи, формування екологічних цінностей.

В статье рассматривается вопрос формирования эколого ориентированного будущего специалиста начального образования в контексте внеаудиторной работы. Автор предлагает формы и методы, способствующие повышению эффективности данного процесса и являются составляющими структурно-функциональной модели формирования экологических ценностей будущих учителей начальной школы. Значительное внимание уделяется не только традиционным, но и нетрадиционным методам и формам в процессе профессиональной деятельности преподавателя.

Ключевые слова: экологические ценности будущих учителей начальной школы, формирование экологических ценностей.

It is elaborated the model of scientific-methodic providing of staged forming of ecological values of future teachers of primary school during

the professional training; it is grounded the necessity and it is proved the topicality of implementation of different aspect and multilevel pedagogical conception of forming of ecological values as the source of development of ecologically-holistic personality of future primary school teacher; it is represented the author's scientific-methodical resource on forming of ecological values of future primary school teachers during the process of educational studies and extra-curricular work at high educational establishments. There are concretized notions of essence of ecological values of future primary school teachers, there are characterized indicators and levels of their formation among the mentioned specialists. It is proved that due to the implementation of model of forming of ecological values of future primary school teachers and thanks to the scientific-methodical system of its staged providing it is possible to increase significantly the effectiveness of training of future specialists of primary school for the ecological-pedagogical activity.

Key words: *ecological values of future primary school teachers, forming of ecological values.*

У контексті стрімких процесів світової та європейської інтеграції освіта України покликана навчити громадян жити спільно, постійно дбаючи про відновлення й збереження ноосфери планети. Виконати це завдання можливо за умов високого рівня екологічної відповідальності кожної людини, тому діяльність усіх ланок системи неперервної освіти має бути зорієнтована на пошук ефективних способів екологічної підготовки суб'єктів педагогічного процесу, що регламентована положеннями Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. та ін.

У становленні еколого орієнтованої особистості неабияку роль відіграє педагогічний вплив учителя із перших років її навчання. У початковій школі педагог зобов'язаний виховувати ціннісне ставлення дитини до природи,

учити берегти довкілля та піклуватися про його чистоту. Відповідно до “Концепції екологічної освіти України”, в особистісному й професійному аспектах одним із пріоритетних напрямів діяльності вищої педагогічної школи є формування екологічних цінностей у майбутніх фахівців у цілому та вчителів початкової школи зокрема.

Тому **мета** статті полягала у розкритті питання підвищення ефективності аудиторної роботи у формуванні вищезазначених цінностей у майбутніх учителів початкової освіти.

В експериментальній програмі важлива роль відводилася лекціям, відвідування яких сприяло не лише отриманню майбутніми вчителями початкової школи теоретичних знань, а й становленню їх ціннісних екологічних орієнтацій, усвідомленню цінності природи рідного краю, цілісності системи “людина – навколишнє середовище”, соціальної значущості

еколого-доцільної діяльності в процесі формування особистості молодшого школяра та власного професійного становлення.

Лекція (лат. *lectio* – читання) – одна з провідних форм навчального процесу й одночасно метод навчання і виховання у вищій школі [1, с. 447]. Зазначимо, що традиційна лекція є інформаційною, для неї характерна перевага репродуктивних методів. Особливістю ефективного засвоєння є здійснення його в процесі власної діяльності суб'єкта, а саме це іноді традиційною лекцією не забезпечується. Якщо під час еколого-педагогічної підготовки ширше використовувати активні, проблемні методи, прийоми мотивування, то засвоєння теоретичних знань майбутніми вчителями початкової школи, необхідних для проведення еколого-педагогічної роботи, буде більш успішним, а рівень сформованості теоретичного компонента готовності до цього виду діяльності – значно вищим.

Тому під час навчального процесу разом з традиційними лекціями використовувалися лекція-діалог (“Поетапне усвідомлення молодшими школярами довкілля”), лекції з включенням повідомлень студентів (“Особливості ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи за технологіями екологічної освіти”), проблемна лекція (“Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи: технологічний аспект”), яким віддавалася перевага. Під час таких лекцій студенти оволодівали основними прийомами розумової діяльності (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, порівняння), у них розвивалося абстрактно-логічне мислення, активізувався процес мотивації, формувалася інтерес до змісту дисципліни.

Лекція-діалог з питання поетапного

усвідомлення молодшими школярами довкілля (II курс, “Методика навчання освітніх галузей “Природознавство” та “Суспільствознавство”, тема 3.1 [4, с. 117–124]) була орієнтована на розкриття методики цього процесу та визначення сутності екологічного виховання молодших школярів на уроках курсу “Я і Україна”. Під час обговорення процесу формування екологічно доцільної поведінки майбутні вчителі запрошувалися до обговорення психолого-педагогічних понять: мотив, мотивація, поведінка, екологічні цінності, екологічна культура, екологічна вихованість, екологічна компетентність; до самостійного визначення поняття “екологічно доцільна поведінка”; до визначення умов та обґрунтування методів формування екологічно доцільної поведінки молодшого школяра у процесі вивчення природознавства.

Лекція з участю студентів – підготовка повідомлень та виступ з ними – актуалізували інтегровані знання, отримані у процесі вивчення природознавчих та психолого-педагогічних дисциплін, сприяли збагаченню та закріпленню знань про особливості ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи за технологіями екологічної освіти, про напрями підвищення ефективності цього процесу (V курс, “Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи”, тема 6.2 [5, с. 244–256]). Під час *проблемної лекції*, присвяченої формуванню екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи в технологічному аспекті (VI курс, спецкурс “Підготовка еколого орієнтованого майбутнього вчителя початкової школи у ВНЗ”), відбувалося не лише узагальнення та ретроспективний аналіз поглядів з цієї проблеми, а й введення нових знань, активізація мислення сту-

дентів шляхом постановки проблемних питань і вирішення проблемних ситуацій. Проблемні ситуації мали місце під час пошуку нових підходів до створення екологічного освітнього простору в умовах сучасного вищого навчального закладу.

Відповідно до програми дослідження було також підготовлено та проведено *електронну лекцію*. Зберігаючи індивідуальну манеру викладача, вона надає студентові можливість обрати бажаний темп викладу матеріалу та роботи над ним. Однак її недолік – відсутність можливості поставити викладачу запитання, що дещо обмежує процес взаємодії в системі “студент – викладач”.

З метою запропонувати студентам нові засоби, які сприятимуть становленню еколого орієнтованої особистості, зорієнтувати їх у сучасних педагогічних пошуках, нами було проведено електронну лекцію на тему “Потенціал ноопедагогіки в теоретичному забезпеченні освітології і екологопедагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи” (VI курс, “Вибрані проблеми педагогіки”).

Методичним підґрунтям зазначеної електронної лекції були концептуальні ідеї К. Корсака, О. Кузьменко, В. Огнев’юка та ін.

Під час лекції було визначено такі опорні поняття, як “ноосферна освіта”, “неопедагогіка”, “ноопедагогіка”, “освітологія” та ін. Пропонуємо фрагмент цієї лекції.

Так, після вступної частини викладач надав авторське визначення К. Корсака “ноосферної освіти” як нової якості усього безперервного навчання, що стосується змісту виховання та освіти, світогляду, духовності та моральності, уявлення про фундаменталізацію змісту на всіх етапах безперервної освіти” [2, с. 36]. Увагу студентів було

зосереджено на позиції вченого стосовно того, що в усьому масиві публікацій на тему ноосферної освіти немає конкретних пропозицій, які виходили б за межі закликів до екологізації, гармонійності, духовності, моральності та усвідомлення катастрофи, є кілька праць, у яких уживається поняття “неопедагогіка” (М. Таланчук), а також видано збірку матеріалів конференції, у назві якої це поняття замінено словом “ноопедагогіка” [3, с. 9].

Висвітлення поняття “ноопедагогіки”, продовжував викладач, неможливе без “освітології” – інтегральної науки про дослідження і діяльність усієї освітньої сфери, основні положення якої розроблені українським філософом В. Огнев’юком та членами його наукової групи. Так, студенти були ознайомлені з особливостями “освітології”, а саме: “На відміну від педагогіки, яка досліджує освіту як процес, та філософії освіти, яка досліджує освіту як ідею, освітологія має формуватися як наука, що досліджує освіту як сферу зі складною структурою самоорганізованих систем. Отже, об’єктом дослідження освітології є сама сфера освіти, а предметом – домінанти розвитку освіти на даному етапі людської цивілізації та особливості функціонування наявних систем освіти” [6, с. 5–9]. Викладачем було зазначено, що ця ідея пов’язана з наміром В. Огнев’юка доповнити коло психолого-педагогічних термінів словом “освітологія”, а найповніший варіант дослідження змісту цього поняття і споріднених з ним понять (наприклад, “едукологія”, “образованиеведение” (за О. Кузьменко)) висвітлено в колективній монографії з проблем освітології [6].

Розкриваючи концептуальні ідеї К. Корсака, лектор наголосив, що дуже важливо підтримати побудову освітології формуванням ноопедагогіки як

ефективного поєднання і класичного педагогічного спадку й досягнень та відкриттів нових наук, предметом дослідження яких є людина [3, с. 9]. Відповідно, продовжував викладач, єдиним реальним способом створення системи ноосвіти, спроможної зробити вирішальний внесок у порятунок людства через заміну індустріального виробництва ноотехнологіями та підвищення екологічної культури, перетворення класичної педагогіки в ноопедагогіку. Лектором також було зазначено, що автор ще на початку ХХІ ст. закликав до створення повноцінного “наукового людинознавства” як окремої експериментальної та надійної науки, проте ідея повинна розвиватися.

Наступний лекційний матеріал визначав вплив теоретичних засад ноопедагогіки та освітології на еколого-педагогічну діяльність майбутнього вчителя початкової школи.

Ураховуючи недолік електронної лекції – відсутність можливості поставити викладачу запитання, студенти мали час обмірковувати наданий матеріал, опрацювати додаткову літературу щодо доцільного використання новітніх відкриттів у процесі формування екоцілісної особистості та підготувати питання на семінарське заняття.

Разом з тим у процесі експериментального навчання орієнтиром було положення, що головне завдання викладача будь-якої дисципліни, й екологічного напрямку зокрема, – навчити майбутніх учителів початкової школи мислити такими категоріями, які б допомогли їм усвідомити свою природну сутність, невіддільність від природи, а звідси й уміння застосовувати набуті знання для подальшого її збереження і розвитку. Посилюючи кожен лекційну тему вивченням законів природи, наприклад законів Б. Коммонера “Ніщо не дається задарма”, “Природа

знає краще”, “Все пов’язано з усім”, інших біосферних законів, соціоекології та природокористування, ми насамперед змушували студентів аналізувати природні й суспільні процеси, які тісно переплетені та взаємопов’язані; дискутувати, висловлювати власне бачення у вирішенні проблем, що виникають. Адже без знання цих закономірностей неможливий подальший прогрес людства й суспільства, процес коеволюції.

Слід зазначити, що ефективність роботи на змістово-практичному етапі дослідження залежала від позиції особистості як активного суб’єкта діяльності, від осмислення практичного індивідуального екологопедагогічного досвіду, від підтримки та заохочення в колективі індивідуально-творчих пошуків студентів (особистісно-діяльнісний підхід). На цьому етапі було задіяно потенціал аудиторної та позааудиторної роботи, а саме: проведення практичних занять, самостійних та індивідуальних робіт, еколого-психологічних тренінгів, створення проєктів еколого-педагогічного спрямування, проходження навчально-польової та педагогічної практик, просвітницька робота зі студентами тощо.

Зазначимо, що поєднання форм і методів у цілісному педагогічному процесі ВНЗ можливе за декількома показниками. Перший полягає в тому, що організаційні форми й методи взаємопов’язані системою відповідної науки та мають максимально відображати її організацію (лабораторні та практичні дослідження, доповіді на засіданнях наукових груп, конференціях тощо). Другим показником їх систематизації є теорія поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін).

Теорія поетапного формування розумових дій дає змогу розмістити

форми педагогічного процесу у ВНЗ в ієрархічній системній послідовності “аудиторна робота (лекція – практикум – семінар) – позааудиторна робота” і передбачає введення відповідних методів.

Метод – сукупність прийомів і операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності [1, с. 486]. У підручнику “Педагогіка вищої школи” за редакцією В. Кременя, В. Андрущенка та В. Лугового вказується, що правомірним є розгляд трьох взаємопов’язаних понять: “метод викладання”, “метод навчання” та “метод учіння”, які можна визначити таким чином:

Метод навчання – спосіб спільної діяльності викладачів і студентів, спрямованої на досягнення цілей, означених галузевими (та вищих навчальних закладів) стандартами підготовки фахівців. *Метод викладання* – система структурованих, цілеспрямованих способів дій викладача, спрямованих на розв’язання навчально-виховних завдань. *Метод учіння* – спосіб пізнавальної діяльності студентів, що здійснюються з метою засвоєння змісту навчання та відповідних професійних компетентностей [7, с. 124]. Хоча у деяких тлумачних словниках, вказується у вищезазначеному посібнику, терміни “метод”, “спосіб”, “прийом” розглядаються як синоніми, у педагогічній теорії одностайним є розуміння прийому як конкретного прояву складової методу навчання [7, с. 124].

Найчастіше методи навчання класифікують за такими ознаками [7, с. 125]:

- а) джерелом отримання повідомлень (словесні, наочні, практичні);
- б) логікою організації процесу навчання (індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні, традиційні);
- в) рівнем самостійно-пізнавальної діяльності та креативності сту-

дентів (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемно-пошукові, частково пошукові, евристичні (дослідницькі).

Крім згаданих, існують й інші класифікації методів навчання.

Орієнтуючись на активну взаємодію викладача зі студентами у процесі експериментального навчання застосовано нижчезазначені методи.

Під терміном “інтерактивність” розуміють принцип побудови й функціонування педагогічного, психологічного тощо спілкування в режимі діалогу. Інтерактивним є навчання, що передбачає міжособистісне педагогічне спілкування у процесі навчання, таку організацію процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії мобільні, відкриті й активні, а навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх учасників (О. Комар).

На відміну від активних методів навчання, які будуються на односторонній комунікації, інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, відкриті до діалогу. Головною особливістю застосування інтерактивних методів є можливість виявити різні думки учасників з якогось питання та забезпечити всебічний аналіз кожного з них. Тому інтерактивні методи можна використовувати і як засіб розв’язання проблем, і як метод критичного засвоєння широкого спектра знань. Отримані професійні знання та досвід усіх учасників через їх виявлення та обговорення стають доступними для кожного члена групи і можуть бути засвоєні під час дискусії.

Крім того, інтерактивні методи – це групова форма навчання, яка дає змо-

гу розвивати у студентів уміння вести наукові дискусії, формувати етику відносин, знімає страх перед помилкою, дає можливість побачити й перейняти стиль роботи інших колег. Цікавою особливістю застосування інтерактивних методів також є те, що в умовах жвавого групового обговорення учасники зазвичай доходять думок і висновків більш “ризикованих”, таких, що відрізняються від загальновизнаних, ніж коли працюють поодиночки. Це дає перевагу в ситуаціях, коли при вирішенні будь-якого питання виникає потреба в оригінальній ідеї. Але слід зазначити, що використання інтерактивних методів навчання об’єктивно має певні недоліки: студенти не вступають у процес інтерактивного навчання, коли вони не підготовлені

або неініціативні; не завжди можуть знайти правильне рішення без допомоги викладача, налаштовуватись на взаємодію; наявність психологічного бар’єру між студентом і викладачем.

Прикладами застосування інтерактивних методів в експериментальній програмі були метод “мозкової атаки”, метод “снігової кулі”, метод “кейс-стаді” та ін. Враховуючи обсяги викладу матеріалу, не деталізуємо методику їх застосування.

Проте, не дивлячись на підвищення ефективності аудиторної роботи з формування еколого орієнтованого фахівця початкової освіти, не можна залишати поза увагою й позааудиторну роботу, що й буде розкрито у наступних наших розробках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Корсак К. XXI століття – епоха четвертої цивілізаційної хвилі / Костянтин Корсак // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – С. 31–37.
3. Корсак К. В. Потенціал ноопедагогіки в теоретичному забезпеченні освітології і діяльності освітніх систем / К. В. Корсак // Шлях освіти. – 2013. – № 1. – С. 8–14.
4. Крамаренко А. Методика викладання освітньої галузі “Людина і світ” : навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закладів напряму підготовки 6.010102 “Початкова освіта”] / Алла Крамаренко. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 394 с.
5. Крамаренко А. Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи : навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закладів спец. 7.01010201 “Початкова освіта”] / Алла Крамаренко, Катерина Степанюк. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 354 с.
6. Освітологія: витоки наукового напрямку : [монографія] / за ред. В. О. Огнев’юка ; авт. кол. : В. О. Огнев’юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа та ін. – К. : Едельвейс, 2012. – 336 с.
7. Педагогіка вищої школи / [В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волорщук та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 256 с.